

Barrington Moore

*Injustice: The Social Bases of Obedience and Revolt**

NICO WILTERDINK

De auteur van *Injustice*, Barrington Moore, heeft zijn faam vooral te danken aan een ander, ongeveer net zo dik boek: *Social Origins of Dictatorship and Democracy* uit 1966. Dat is een veel systematischer studie, met een coherente opbouw en conclusies die zich puntsgewijs laten samenvatten. Het twaalf jaar later verschenen *Injustice* is rommeliger, heterogener, mondt niet uit in een heldere conclusie. Vandaar waarschijnlijk dat dit boek nooit zo'n opgang heeft gemaakt en inmiddels grotendeels in de vergetelheid is geraakt – in de recente literatuur over sociale bewegingen bijvoorbeeld wordt het zelden aangehaald. Maar het is, wat mij betreft, zeker zo interessant als zijn beroemde voorganger.

Injustice gaat, zoals de ondertitel aangeeft, over 'de sociale fundamenteën van gehoorzaamheid en opstandigheid'. Mensen beschikken in het algemeen over een groot vermogen zich aan te passen, zich te schikken naar de omstandigheden, ook als die omstandigheden inhouden dat ze door anderen worden onderdrukt, vernederd en uitgebuit. Maar deze aanpassing is niet onbepikt. Soms worden mensen moreel verontwaardigd over wat hun wordt aangedaan en komen ze in opstand. En soms leidt opstand tot radicale verandering, zij het niet altijd in de bedoelde richting. In Moore's redenering is er een causale keten die loopt van sociale condities – sociale ongelijkheid – die menselijk leed veroorzaken via morele verontwaardiging naar daadwerkelijk verzet en vandaar naar de geslaagde revolutie, waarbij iedere schakel een noodzakelijke maar niet voldoende voorwaarde is voor de volgende. Morele verontwaardiging laait op wanneer de impliciete 'morele code' geschonden wordt. In iedere gestratificeerde samenleving bestaat volgens Moore zo'n code, een reeks normatieve verwachtingen ten aanzien van politiek gezag, arbeidsdeling en verdelende rechtvaardigheid die de bestaande verhoudingen legitimeert maar de machtige en geprivilegieerde leden van de samenleving ook aan zekere verplichtingen bindt.

* London/Basingstoke: Macmillan, 1978

Moore zoekt dus naar een morele grondslag van verzet, maar tegelijk laat hij zien hoe wankel en wisselend die basis is als het gaat om de verklaring van daadwerkelijk verzet. De onaanraakbaren in India bijvoorbeeld waren eerder geneigd tot zelfverwerping dan verwerping van de onderdrukkende kastenverhoudingen, gevangenen in de Duitse concentratiekampen identificeerden zich soms met hun beulen, en de meeste proefpersonen in de beroemde Milgram-experimenten gingen mee met de onderzoeksleider in het toedienen van zware lichamelijke straffen voor onbetekenende fouten. Morele opvattingen passen zich kennelijk in vergaande mate aan de verhoudingen aan. Voor actief verzet, zo vervolgt Moore zijn betoog, is dan ook meer nodig dan schending van een gegeven morele code: kritiek op de bestaande verhoudingen moet niet alleen gevoeld maar ook uitdrukkelijk verwoord worden, groepsvorming moet tot stand komen (niets stimuleert zo tot verzet als het voorbeeld van anderen), en op individueel-psychologisch niveau moet er sprake zijn van enige morele autonomie, van 'ijzer in de ziel' waardoor men aan conformiteitsdwang weerstand weet te bieden.

Moore past dit brede en rekbare theoretische schema vervolgens toe op episoeden in de geschiedenis van de Duitse arbeidersbeweging vanaf 1848 tot 1921, met een nadruk op de dramatische gebeurtenissen na afloop van de Eerste Wereldoorlog. Hij beschrijft hoe op de golven van een revolutionaire massabeweging de leiders van de sociaal-democratische partij in november 1918 de regeringsmacht in handen kregen en daarmee bij hun volgelingen hoge verwachtingen wekten over een betere, rechtvaardiger samenleving. Maar de nieuwe regering, bovenal gericht op herstel van de orde en beducht voor links extremisme, sloot een verbond met de oude legerleiding en de keizerlijke bureaucratie, liet de oprichting van Freikorpsen toe en gaf deze de vrije hand bij het neerslaan van de Spartacus-opstand in januari 1919 en het hard optreden tegen andere linkse dreigingen. Zo provoceerde de regering grote delen van de bevolking tot steeds verdere radicaliteit, met als culminatie de activiteiten van het Rode Leger van arbeiders (gevormd als antwoord op de rechtse 'Kappputsch') in het Ruhr-gebied in 1920. Het neerslaan van die beweging verscherpte de tegenstelling tussen de sociaal-democratie en delen van de arbeidersklasse, met uiteindelijk fatale gevolgen voor de levensvatbaarheid van de Weimar-republiek. Het nieuwe bewind logenstrafte de verwachtingen – de morele code – die het bij brede massa's had gewekt en maakte zo onbedoeld de weg vrij voor het nazi-regime.

Destijds, eind jaren zeventig, was ik zeer onder de indruk van deze analyse, niet alleen omdat ze een cruciale periode van de Duitse geschiedenis in een verhelderend licht plaatste, maar vooral ook omdat ze door middel van gedetailleerde

en genuanceerde beschrijvingen duidelijk wist te maken wat 'klassenstrijd' feitelijk inhield. Na talrijke theoretische verhandelingen over dit onderwerp te hebben doorgeworsteld, had ik bij Moore eindelijk het gevoel te begrijpen waar het werkelijk om ging. Arbeiders waren in dit boek gewone mensen met invoelbare wensen en verlangens, geen zetstukken die een ideologisch *parti pris* moesten ondersteunen. De arbeider was hier geen pure revolutionair, strijdend voor een andere, socialistische maatschappij, maar ook geen verdoofde consumptie-slaaf, ongevoelig voor onrecht en zonder enige belangstelling voor zaken buiten de eigen levenssfeer. Van de gangbare marxistische en niet-marxistische clichés nam dit boek overtuigend afstand.

Inmiddels zijn de jaren zeventig voorbij. Van arbeiders wordt nauwelijks meer gesproken, van een strijdbare arbeidersklasse nog veel minder. Daarmee heeft *Injustice* veel van zijn actuele betekenis verloren (ook al ging het ook toen vooral over een voorbije periode). Maar in een ander opzicht heeft het, denk ik, juist aan betekenis gewonnen: als tegenwicht tegen en kritiek op visies die sociale bewegingen geheel herleiden op culturele constructies, of – aan de andere kant – op machtskansen en politieke structuren, waaruit de motieven en behoeften van de mensen die die bewegingen vormen verdwenen zijn. Moore herinnert ons eraan dat mensen morele wezens zijn en dat hun daden mede door morele overwegingen zijn gemotiveerd. En morele regels, stelt hij, zijn niet willekeurig, maar uiteindelijk geworteld in de menselijke natuur. Dat is een intrigerende these. De schrijver is er niet helemaal uitgekomen, maar het is nog altijd de moeite waard hem in zijn speurtocht naar het omvattende inzicht te volgen.

